

УДК 376:616.896-053.5-056.264

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2025.3.12>

Радислава ГОРБІЛЬ

аспірантка кафедри спеціальної освіти факультету педагогічної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0009-0005-2481-5997

Бібліографічний опис статті: Горбіль, Р. (2025). Етапи формування мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 80–85, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.3.12>

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Мета роботи. Метою даної статті є комплексний аналіз етапів формування мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра (РАС) з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, сенсорних і соціальних бар'єрів, а також розробка уточненої моделі мовленнєвого розвитку, що може бути використана для покращення діагностики і корекційної роботи.

Методологія. Методологічною основою дослідження слугує системний аналіз сучасних наукових джерел, нормативних документів ВООЗ, а також емпіричних даних, отриманих у результаті спостережень та практичних корекційних заходів. Застосовано порівняльний аналіз існуючих моделей мовленнєвого розвитку дітей з РАС, враховано психолінгвістичні та нейропсихологічні підходи, що сприяють глибшому розумінню специфіки мовленнєвого розвитку у цій категорії.

Наукова новизна. Наукова новизна статті полягає у запропонованні диференційованого підходу до виділення ключових етапів мовленнєвого розвитку дітей з РАС, зокрема у комплексному врахуванні сенсорних, мотиваційних, когнітивних та прагматичних бар'єрів. Особлива увага приділяється ролі ехололії як потенційного комунікативного ресурсу, а також специфіці лексичного запасу, фонологічної пам'яті та порушенням соціального використання мовлення, що раніше було недостатньо досліджено.

Висновки. Запропонована модель формування мовлення у дітей з РАС є динамічною та варіативною, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості розвитку, рівень когнітивного функціонування, емоційно-вольові аспекти та вплив соціального середовища. Такий підхід відкриває нові перспективи для створення диференційованих та ефективних корекційних програм, спрямованих на підвищення якості комунікації та соціальної адаптації дітей з РАС, що є надзвичайно актуальним у сучасній педагогічній та медичній практиці. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку методичних інструментів для ранньої діагностики та підтримки мовленнєвого розвитку у різних типах аутистичних проявів.

Ключові слова: комунікація, корекційна робота, мовленнєві порушення, мовленнєві навички, мовленнєвий розвиток дітей, розлади аутистичного спектра.

Radyslava HORBIL

Postgraduate Student at the Department of Special Education, Faculty of Pedagogical Education, Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0009-0005-2481-5997

To cite this article: Horbil, R. (2025). Etapy formuvannia movlennia u ditei z rozladamy autystychnoho spektra [Stages of speech development in children with autism spectrum disorders]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 80–85, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.3.12>

STAGES OF SPEECH DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Objective. This article aims to conduct a comprehensive analysis of the stages of speech development in children with Autism Spectrum Disorders (ASD), considering their individual characteristics, sensory and social barriers. Additionally, it seeks to develop a refined model of speech development that could enhance diagnostic accuracy and corrective interventions.

Methodology. The research is grounded in a systematic analysis of contemporary scientific sources, WHO normative documents, and empirical data obtained through observations and practical corrective measures. A comparative analysis of existing models of speech development in children with ASD is applied, integrating psycholinguistic and neuropsychological approaches to deepen the understanding of speech development specifics in this category.

Scientific Novelty. The novelty of this study lies in proposing a differentiated approach to identifying key stages of speech development in children with ASD, particularly in comprehensively addressing sensory, motivational, cognitive, and pragmatic barriers. Special attention is given to the role of echolalia as a potential communicative resource, as well as the specifics of lexical repertoire, phonological memory, and disruptions in social language use, areas previously underexplored.

Conclusions. The proposed model of speech formation in children with ASD is dynamic and versatile, accommodating individual developmental characteristics, cognitive functioning levels, emotional-volitional aspects, and the influence of social environments. This approach opens new perspectives for creating differentiated and effective corrective programs aimed at improving communication quality and social adaptation in children with ASD, which is highly relevant in contemporary educational and medical practice. Future research should focus on developing methodological tools for early diagnosis and supporting speech development across various types of autistic manifestations.

Key words: communication, intervention, speech-disorders, language-skills, speech-development, autism-spectrum.

Актуальність проблеми. Формування мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) є багатогранним і специфічним процесом, що має свої особливості через системні порушення комунікації, мотиваційної сфери, соціальної взаємодії та когнітивних функцій. Діти з РАС, зазвичай, демонструють низький рівень зацікавленості у спілкуванні, труднощі з розумінням і використанням вербальних та невербальних засобів, своєрідність мовленнєвого розвитку, що вимагає глибокого аналізу та індивідуального підходу. Попри значний інтерес до проблеми розвитку мовлення у цієї категорії дітей, у науковій літературі відсутня уніфікована, науково обґрунтована модель етапів мовленнєвого розвитку, яка б враховувала як нейропсихологічні особливості, так і практичний досвід фахівців. Це, у свою чергу, потребує уточнення, систематизації й розвитку існуючих теоретичних підходів з урахуванням міждисциплінарного контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «розлади аутистичного спектру» увів у наукову практику швейцарський психіатр Е. Блейлер. Він пов'язував їх з глибокими порушеннями у сфері мислення, емоцій та вольової регуляції. Згодом Л. Каннер першим описав розлади аутистичного спектру у дітей як окрему форму психічного розвитку, акцентуючи увагу на притаманному їм від народження прагненні до ізоляції, сталості й повторюваності дій. Він також наголошував на помилковості ототожнення цих розладів із шизофренією або розумовою відсталістю (Островська, 2006). У 1944 році австрійський лікар Г. Аспергер, незалежно від Л. Каннера, представив результати власного дослідження, в якому описав прояви аутистичної психопатії у дітей, що нині також включається до спектру розладів аутистичного спектру.

Мета дослідження. Комплексний аналіз етапів формування мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та розробка уточненої моделі мовленнєвого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розлади аутистичного спектру – це складний нейророзвитковий розлад, що характеризується стійкими порушеннями соціальної взаємодії та комунікації, а також наявністю обмежених, повторюваних моделей поведінки, інтересів або діяльності, які є непропорційними віку та культурному середовищу. Симптоми зазвичай проявляються в ранньому дитячому віці і можуть варіюватися за ступенем тяжкості (American Psychiatric Association, 2013, pp. 50–59).

У межах вітчизняної корекційної психопедагогіки активно вивчаються питання розвитку, навчання та соціалізації дітей із розладами аутистичного спектру. Так, В.В. Тарасун (2004) представила теоретичні підходи до розуміння розвитку та освітньої підтримки таких дітей. К. Островська (2019) акцентує увагу на особливостях надання психологічної допомоги, з урахуванням індивідуальних потреб дітей з аутизмом. Т. Скрипник (2013) запропонувала комплексну програму розвитку, спрямовану на всебічну підтримку дитини в освітньому середовищі. У свою чергу, Д. Шульженко (2017) досліджує шляхи психологічної корекції аутистичних проявів та формування навчальної готовності дітей із РАС до шкільного навчання.

Згідно з даними Національної служби здоров'я України (НСЗУ), оприлюдненими у тематичному номері журналу «Педіатрія» № 2 (73) (Health-ua.com, 2024), кількість дітей з аутизмом в Україні станом на кінець 2023 року в Україні було зареєстровано 20 936 дітей з діагнозом «аутизм». Це свідчить про значне зростання порівняно з 2017 роком, коли таких дітей було 7 491.

Найбільше випадків аутизму зареєстровано в таких регіонах:

- Київ – 3 891 дитина.
- Рівненська область – 1 253 дитини.
- Харківська область – 1 246 дітей.
- Київська область – 1 209 дітей.
- Львівська область – 1 117 дітей.

Варто зазначити, що ці цифри можуть бути заниженими, оскільки частина дітей з аутизмом не отримує офіційного діагнозу через різні причини, зокрема через стигматизацію або відсутність доступу до кваліфікованих фахівців.

У базовому довіднику Всесвітньої організації охорони здоров'я Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11, що містить опис РАС під кодом 6A02, РАС характеризується стійкими труднощами у встановленні та підтриманні взаємної соціальної взаємодії й комунікації, а також наявністю обмежених, повторюваних і негнучких моделей поведінки, інтересів або діяльності, які є нетиповими або надмірними для віку та соціокультурного контексту особи. Порушення починаються в ранньому дитинстві, можуть проявитися повною мірою пізніше й значно впливають на функціонування в різних сферах життя. Інтелектуальні та мовні здібності осіб з РАС можуть варіюватися в широких межах від виражених труднощів у навчанні та комунікації до розладів аутистичного спектру із збереженням інтелектом (ВООЗ, 2023, pp. 124–127).

У дітей з розладами аутистичного спектру спостерігається порушення як темпів, так і структури мовленнєвого розвитку. Часто мовлення не виникає в межах вікових норм або формується з суттєвими відхиленнями: затримкою початку мовленнєвої активності та труднощами у використанні мовлення як засобу комунікації. Крім того, окремі мовленнєві етапи можуть бути пропущені або проявлятися у змінній формі, що вимагає диференційованого підходу до їх діагностики та корекції.

Комунікативна сфера розвитку у дітей з РАС нерозривно пов'язана з мотиваційною складовою, яка формує систему потреб, інтересів і переконань, що визначають поведінкові реакції у відповідності з віковими особливостями. Окрім цього, важливу роль відіграють інтелектуальна та афективно-емоційна сфери розвитку, які сприяють удосконаленню способів засвоєння знань, саморегуляції та вольової

поведінки (Данілавчюте, 2018, pp. 11). Для збереження природної комунікативності дитини необхідно формувати потребу у спілкуванні, що має виникати у природних умовах із метою вираження думок, почуттів і обміну інформацією з оточенням.

Труднощі у розвитку комунікативної сфери дітей з РАС часто зумовлені не лише зниженням потреби у спілкуванні та прагненням уникати контактів, а й особливостями обробки та розуміння вербальної інформації. Уповільнене сприймання мовлення, особливо коли інформація надходить у великій кількості, призводить до труднощів у засвоєнні знань. Для таких дітей найкраще зрозумілими є короткі і чіткі речення, тоді як довгі пояснення можуть викликати додаткове навантаження на увагу і ускладнювати процес усвідомлення (Шеремет, Базима, 2018, pp. 116).

За результатами досліджень М. Шеремет та Н. Базими, мовленнєва активність дітей з РАС поділяється на дві основні групи: одна частина дітей користується мовленням як засобом комунікації, проте з певними особливостями, такими як вживання непоширених речень і фраз, інша група або не проявляє мовленнєвої активності, або обмежується звуконаслідуваннями, лепетом і вокалізаціями (Шеремет, Базима, 2018, pp. 113).

Згідно з дослідженнями українських науковців (Шеремет і Базима, 2015), формування мовленнєвої компетентності у дітей з РАС умовно поділяється на три основні етапи:

- Перший етап – мотивація до спілкування, пробудження мовленнєвої активності. На цьому рівні важливим є створення позитивного комунікативного середовища, активізація сенсорної уваги дитини, формування її зацікавленості у взаємодії з дорослими та однолітками.

- Другий етап – засвоєння вербальних та невербальних засобів комунікації для задоволення потреб. Тут ідеться про використання слів, жестів, міміки, символічних систем як засобів вираження базових намірів, таких як прохання, відмова, привернення уваги.

- Третій етап – формування умінь ведення діалогу, планування висловлювань, участь у бесіді. Включає здатність підтримувати комунікативну ініціативу, змінювати ролі у спілкуванні, дотримуватися логіки висловлювань відповідно до контексту ситуації.

Ця трикомпонентна модель, запропонована на основі практичного досвіду корекційної

роботи, узагальнює найбільш типові закономірності мовленнєвого розвитку дітей з РАС. Водночас вона потребує подальшого доповнення та зіставлення з іншими підходами – зокрема із позицій сучасної психолінгвістики, нейропсихології та спеціальної педагогіки. (Шеремет, Базима, 2015, рр. 371).

Вивчення етапності формування мовлення у дітей з РАС є необхідним для глибшого розуміння специфіки їхнього розвитку та оптимізації логопедичної й психолого-педагогічної допомоги. У межах цієї статті пропонуємо поглибити представлену вище модель, доповнивши її ключовими аспектами, які дозволяють краще враховувати індивідуальні особливості дітей з розладами спектра аутизму на кожному з етапів, спираючись на сучасні українські наукові дослідження.

Передмовний етап.

Першим етапом є передмовний період, що включає так званий баблінг – звукові експерименти дитини, які є попередниками активного мовлення. Згідно з дослідженнями Базими (2020), у дітей із РАС відзначається значне зниження частоти та різноманітності звуків на цьому етапі, що пов'язано з порушеннями сенсорної інтеграції та низькою соціальною мотивацією до спілкування. Це суттєво ускладнює подальше природне формування мовленнєвої активності.

Поява першого слова.

Наступним ключовим етапом є поява першого значущого слова. Як підкреслює Ковальчук (2018), діти з РАС зазвичай вимовляють перше слово пізніше – після 24 місяців. Така затримка мовленнєвого розвитку вимагає своєчасної діагностики та ранньої корекційної підтримки. Рання інтервенція сприяє кращому засвоєнню базових мовленнєвих моделей.

Етап ехолалії.

Однією з характерних особливостей мовленнєвого розвитку дітей з РАС є ехолалія – автоматичне повторення почутих слів або фраз. За Івановою (2021), ехолалія виконує не лише функцію наслідування, а й може слугувати засобом саморегуляції, а також навчання структурі мовлення. Проте на відміну від типового розвитку, цей етап у дітей з аутизмом часто затягується, перешкоджаючи становленню спонтанного мовлення.

Формування синтаксису.

На наступному етапі – при формуванні словосполучень і простих речень – виникають

виражені труднощі із синтаксичною та морфологічною структурою мовлення. Сидоренко (2020) зазначає, що діти з РАС схильні до побудови коротких речень із порушеннями граматики, що істотно ускладнює точну вербалізацію думок і потреб.

Прагматичний рівень.

На етапі розвитку прагматичних функцій мовлення, тобто здатності використовувати мову в соціальному контексті, у дітей з РАС спостерігаються найвиразніші труднощі. Козак (2022) акцентує, що порушення прагматики є однією з центральних проблем: діти не вміють ініціювати діалог, підтримувати бесіду, не розуміють невербальних сигналів співрозмовника. Це призводить до труднощів у побудові соціальних взаємин.

Лексичний розвиток і фонологічна пам'ять.

Особливості лексичного запасу і роботи з фонологічною інформацією також є важливими характеристиками мовленнєвого розвитку. Як зазначає Гончаренко (2021), діти з РАС мають обмежений словниковий запас, а також труднощі з фонологічною пам'яттю, що негативно впливає на засвоєння нових слів, словосполучень і граматичних конструкцій. Внаслідок цього формується дисбаланс між рецептивною (сприймання) та експресивною (вираження) мовою.

Розуміння абстрактних мовних конструкцій.

У старшому віці у дітей із РАС залишаються стійкі труднощі з розумінням складних мовних конструкцій: метафор, ідіом, емоційно забарвлених висловів, а також зі створенням зв'язних текстів. Ткаченко (2019) пояснює це дефіцитом розвитку теорії розуму і соціальної когніції, які обмежують здатність до інтерпретації контексту та емоційного забарвлення висловлювань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З огляду на складність і варіативність мовленнєвого розвитку у дітей з РАС, вбачаємо, що подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку моделей розвитку мовлення, які ґрунтуються на сучасних емпіричних даних, результатах нейропсихологічної та лінгвістичної діагностики; виділення специфічних характеристик кожного етапу розвитку, що дозволяє точніше визначати зони найближчого розвитку дитини; запровадження диференційованих корекційно-розвивальних підходів, які враховують рівень сформованості

вербальної та невербальної комунікації, гнучкість комунікативних стратегій;

У статті узагальнено та систематизовано основні етапи формування мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра. Запропоновану модель доповнено характеристиками, які враховують сенсорні, когнітивні та соціально-комунікативні аспекти. Визначення та глибоке розуміння цієї етапності є необхідною

передумовою для розробки ефективних індивідуалізованих програм логопедичної підтримки та цілісної стратегії соціалізації дітей із РАС. Актуальність подальшого розвитку відповідних теоретичних моделей зумовлена не лише необхідністю наукового осмислення проблеми, а й практичним запитом сучасної освітньої системи щодо створення сприятливого мовленнєвого середовища в інклюзивному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базима І. В. Особливості розвитку мовлення у дітей із розладами аутистичного спектра. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія : Психологія і педагогіка*, 2020. № 49. С. 52–59.
2. Гончаренко М. П. Особливості лексичного розвитку у дітей з аутизмом. *Педагогіка і психологія*. 2021. Вип. 14. С. 65–74.
3. Данілавчюте Е. Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. Київ : ІСП НАПН, 2018. № 3. С. 8–18.
4. Іванова Н. П. Ехололія у дітей із розладами аутистичного спектра: особливості та методи корекції. *Психологія і суспільство*. 2021. Т. 17. № 2. С. 110–118.
5. Ковальчук О. М. Рання діагностика мовленнєвих порушень у дітей з аутизмом. *Проблеми дефектології*. 2018. № 31. С. 70–78.
6. Козак В. М. Прагматичні порушення в аутизмі: аналіз досліджень та корекційні стратегії. *Корекційна педагогіка*. 2022. № 29 (1). С. 18–27.
7. Островська К. О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги : навч. посібник. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 110 с.
8. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : Навальківська М. Л., 2019. 519 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/7125>
9. Сидоренко Л. В. Мовленнєві порушення у дітей з аутизмом: синтаксичний аспект. *Логопедія*, 2020. Т. 8, № 3. С. 42–49.
10. Скрипник Т. В. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт». К. : Мандрівець, 2013. 240 с.
11. Тарасун В. В., Хворова Г. М. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. К. : Наук. світ, 2004. 100 с.
12. Ткаченко І. І. Розуміння фігуральної мови у дітей з розладами аутистичного спектра. *Психолого-педагогічні проблеми освіти*, 2019. № 32. С. 88–95.
13. Шеремет М. К., Базима Н. В. Корекційно-розвивальна робота з розвитку комунікативної функції мовлення у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. Вип. 15. К-Подольський : Медобори, 2015. С. 369–378.
14. Шеремет М. К., Базима Н. В. Розуміння та виконання інструкцій дошкільниками з аутизмом. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2018. С. 112–119.
15. Шульженко Д. І. Психологія інклюзивної освіти учнів зі спектром інтелектуальних та аутистичних порушень (спів-авт. В. М. Синьов). *Актуальні питання корекційної освіти*. 2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/sinov-vm-shulzhenko-di-psiologija-inkluzivnoi-osviti-uchniv-zi-spektrom-intelektualnih-ta-autistichnih-porushen.html>
16. Ми маємо знати більше про аутизм. *Тематичний номер «Педіатрія»*. № 2 (73). Офіційна статистика дітей з розладами аутистичного спектра. Health-ua.com. 2024. Режим доступу: https://health-ua.com/newspaper/tn_pediatriya/76826-tematichnij-nomer-pedatrya--2-73-2024-r (дата звернення: 20.06.2025).
17. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing, 2013. 59 с.
18. Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders, 2023. 322 с.

REFERENCES:

1. Bazima I. V. (2020) Osoblyvosti rozvytku movlennya u ditey iz rozladamy autystychnogo spektra [Peculiarities of speech development in children with autism spectrum disorders]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Seriya: Psykholohiya i pedahohika*. № 49. S. 52–59.
2. Honcharenko M. P. (2021) Osoblyvosti leksychnoho rozvytku u ditey z autyzmom [Peculiarities of lexical development in children with autism]. *Pedahohika i psykholohiya*. Vyp. 14. S. 65–74.
3. Danilavchute E. (2018) Dity z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v inklyuzyvnomu seredovyshchi [Children with special educational needs in inclusive environment]. *Osoblyva dytyna: navchannya i vykhovannya*. № 3. Kyiv: ISP NAPN, S. 8–18.
4. Ivanova N. P. (2021) Ekholaliya u ditey iz rozladamy autystychnogo spektra: osoblyvosti ta metody korektsii [Echolalia in children with autism spectrum disorders: features and correction methods]. *Psykhologhiya i suspilstvo*. T. 17, № 2. S. 110–118.
5. Kovalchuk O. M. (2018) Ranna dihnostyka movlennyevykh porushen u ditey z autyzmom [Early diagnosis of speech disorders in children with autism]. *Problemy defektolohii*, № 31, S. 70–78.
6. Kozak V. M. (2022) Phramatychni porushennya v autyzmi: analiz doslidzen ta korektsini stratehiyi [Pragmatic impairments in autism: research analysis and correction strategies]. *Korektsiyna pedahohika*, № 29 (1), S. 18–27.
7. Ostrovska K. O. (2006) Autyzm: problemy psykholohichnoyi dopomohy: navch. posibnyk [Autism: problems of psychological assistance: textbook]. Lviv: Vyd. tsentr LNU imeni Ivana Franka, 110 p.
8. Ostrovska K. O. (2019) Zasady kompleksnoyi psykholohho-pedahohichnoyi dopomohy dityam z autyzmom : monohrafiya [Foundations of comprehensive psychological and pedagogical assistance to children with autism: monograph]. Lviv : Navalkivska M. L., 519 p. [Elektronnyy resurs] Rezhym dostupu: <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/7125> (data zvernennya: 26.06.2025).
9. Sydorenko L. V. (2020) Movlennyevi porushennya u ditey z autyzmom: syntaksychniy aspekt [Speech disorders in children with autism: syntactic aspect]. *Logopediya*, T. 8, № 3, S. 42–49.
10. Skrypnyk T. V. (2013) Kompleksna prohrama rozvytku ditey doshkil'noho viku z autyzmom «Rozkvit» [Comprehensive development program for preschool children with autism "Rozkvit"]. Kyiv: Mandrivets, 240 p.
11. Tarasun V. V., Khvorova H. M. (2004) Kontseptsiya rozvytku, navchannya i sotsializatsiyi ditey z autyzmom [Concept of development, education and socialization of children with autism]. Kyiv: Nauk. svit, 100 p.
12. Tkachenko I. I. (2019) Rozuminnya figuralnoyi movy u ditey z rozladamy autystychnogo spektra [Understanding figurative language in children with autism spectrum disorders]. *Psykhologho-pedahohichni problemy osvity*, № 32, S. 88–95.
13. Sheremet M. K., Bazima N. V. (2015) Korektsiyno-rozvyval'na robota z rozvytku komunikatyvnoyi funktsiyi movlennya u ditey z autystychnymy porushennyamy starshoho doshkil'noho viku [Correctional and developmental work on speech communicative function in preschool children with autism]. Vyp. 15. Kamyants-Podilskyi: Medobory, S. 369–378.
14. Sheremet M. K., Bazima N. V. (2018) Rozuminnya ta vykonannya instruktsiy doshkil'nykamy z autyzmom [Understanding and following instructions by preschoolers with autism]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19: Korektsiyna pedahohika ta spetsial'na psykholohiya*, S. 112–119.
15. Shulzhenko D. I. (2017) Psykholohiya inklyuzyvnoyi osvity uchniv zi spektrom intelektual'nykh ta autystychno-porushen' (spiv-avt. V. M. Syn'ov) [Psychology of inclusive education of students with intellectual and autism spectrum disorders (co-author V. M. Syniov)]. Aktual'ni pytannya korektsiynoyi osvity. [Elektronnyy resurs] Rezhym dostupu: <https://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/sinov-vm-shulzhenko-di-psiologija-inkluzivnoi-osviti-uchniv-zi-spektrom-intelektualnih-ta-autistichnih-porushen.html> (data zvernennya: 26.06.2025).
16. My mayemo znaty bil'she pro autyzm [We need to know more about autism] (2024) Tematychniy nomer «Pediatriya» № 2 (73). Ofitsiyna statystyka ditey z rozladamy autystychnogo spektra. Health-ua.com. Rezhym dostupu: https://health-ua.com/newspaper/tn_pediatriya/76826-tematichnij-nomer-pedatrya--2-73-2024-r (data zvernennya: 20.06.2025).
17. American Psychiatric Association (2013) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing, 59 p.
18. World Health Organization (2023) Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders. 322 p.